

Afscheid van Dr. M. J. Friedländer

door VITALE BLOCH

Voor Mejuffrouw E. Vigelahn

Het stemt tot verwondering en het is ook wel een melancholieke gedachte, dat in een tijd waarin zo veel over kunst wordt geschreven er bijna geen enkele vakgenoot naar de pen gegrepen heeft om enige woorden te wijden aan de dood van 'Geheimrat Friedländer'. Laten wij hopen, dat dit uit eerbied voor de gestorvene voortkwam, want voor lege woorden en gemeenplaatsen had de 'Geheimrat', naar wij weten, geen goed woord over. Dit zal ook de reden zijn geweest, waarom hij in alle stilte begraven wilde worden, zonder enig gesproken woord.

Maar men kan ook een andere verklaring geven voor het ontbreken van een in Memoriam: de 'Geheimrat' werd 92 jaar oud en overleefde dus de meeste van zijn vrienden en collega's die hem goed gekend hadden en in staat waren geweest om het nageslacht een beeld te geven van zijn uitzonderlijke persoonlijkheid. Hoe zou een in Memoriam van Max Liebermann of van een andere echte Berliner wel geklonken hebben? Hulin de Loo, die zich als vakgenoot op hetzelfde terrein bewoog en door Friedländer zeer gewaardeerd werd, is in het begin van de tweede wereldoorlog gestorven. Ook Valentiner stierf vóór Friedländer. De andere collega's, waaronder de door de 'Geheimrat' gewaardeerde Panofsky, gingen van ideeën uit die tegen de zijne ingingen. Tot aan het einde van zijn leven placht Friedländer te zeggen, dat hij Hubert van Eyck niet kende en hij liet geen gelegenheid voorbij gaan om een nieuw argument aan te voeren om Rogier van der Weyden met de Meester van Flémalle te identificeren.

De jongere generatie van kenners van de vroege Nederlandse schilderkunst is ondanks haar oprechte bewondering voor Friedländer voortgegaan met critiek uit te oefenen op zijn groepering van het werk der kunstenaars. Deze critiek was niet altijd tactvol; de jongere kenners vergaten wel eens dat het in het leven roepen en afbakenen van een kunstenaarspersoonlijkheid bij de 'Geheimrat' het resultaat was van lang nadenken.

Wij zullen het levenswerk van Friedländer en het tot stand komen van het Corpus van de vroege Nederlandse Schilderkunst onbesproken laten. Ter ere van zijn negentigste verjaardag is er in Den Haag een bundel verschenen, waarin zijn groots oeuvre van verschillende kanten belicht werd; ik zou echter graag hier enige persoonlijke herinneringen willen geven.

'Geheimrat Friedländer' is er niet meer; zijn bescheiden woning aan de Beethovenstraat staat niet meer open voor bezoekers. Hoe zouden wij ooit zijn wijze van verwelkomen kunnen vergeten en zijn vriendelijke woorden tot zijn jongere vriend, 'Welche Ueberraschung'. Voor een bezoeker aan Amsterdam was dit het schoonste ogenblik van zijn verblijf. Zonder overdrijving kan ik zeggen, dat men zich na een bezoek aan hem als gelouterd voelde. Men sprak over belangrijke en onbelangrijke zaken en natuurlijk vertelde Friedländer zijn oude en nieuwe 'Witze'. Hij wist zijn gedachten als een tweede La Rochefoucauld te formuleren. Met het klimmen der jaren werd zijn oordeel steeds milder en hij was altijd bereid te prijzen. Met een grapje praatte hij over zijn critici. Hij las bijna geen kunsthistorische

*Max. J. Friedländer en F. Schmidt
Degener bij de veiling Huldscinsky,
Berlijn, 1928.
Foto Dr. Erich Salomon*

werken meer en in dikke geleerde boeken had hij allermintst vertrouwen. Over een bekende monografie van een beroemde collega zei hij tegen mij: 'driekwart heb ik niet begrepen, de rest is onjuist'.

Maar ook in zijn jonge jaren stond Friedländer sceptisch tegenover de kunsthistorische literatuur en waar La Rochefoucauld zegt dat men mensen en niet boeken moet bestuderen, zo meende Friedländer dat men kunstwerken moet bekijken en wetenschappelijke commentaren wantrouwen. Over een bekende academische vakgenoot, die ogenschijnlijk alles gelezen had, uitte hij zich eens met een glimlach: 'Wanneer heeft deze man eigenlijk tijd om na te denken'. Kunsthistorische boeken, vooral degene die niet scherp geformuleerd waren, legde hij ter zijde. Hij las en herlas Schopenhauer, Lichtenberg, Thomas Mann en de grote Russische schrijvers. Als ik hem vroeg wat hij op dat ogenblik las, placht hij te antwoorden: 'Als altijd Oorlog en Vrede van Tolstoi. Ik heb het net uit en ben weer opnieuw begonnen'. De wereld van Flaubert en van vele andere Franse schrijvers interesseerde hem ternauwernood; hij vond die te bekrompen.

Het is opvallend in hoe grote mate Friedländer, die zelf een geboren schrijver was en zijn gedachten over kunst als geen tweede wist te formuleren, het geschreven woord wantrouwde. Zien en nog eens zien was voor hem opperste wet. Zo hield de 'Geheimrat' ervan om de kloof die de kenner van de man van de wetenschap scheidde met een geschiedenis te illustreren, die hemzelf overkomen was, toen hij een zojuist gekochte Dürer-tekening aan Wölfflin liet zien. In plaats van de tekening te bewonderen, keek deze laatste op zijn horloge en gaf te kennen, dat zijn trein over enige tijd zou vertrekken.

Nog een andere eigenschap was kenmerkend voor Friedländer: het ontbreken van ijdelheid. Dit is waarschijnlijk de reden, waarom hij, die meer beleefd heeft dan enige Museum-directeur en kenner uit onze tijd, steeds weigerde om zijn memoires te schrijven en de memoires van enige van zijn beroemde en minder beroemde tijdgenoten ietwat geringschattend behandelde. Dit ontbreken van ijdelheid ging samen met een bijna 'ziekelijke' (zoals hij zelf zeide) behoefte aan objectiviteit. Het is mij vergund geweest om de grootste en brilliantste kenners van de zoste eeuw te ontmoeten; bij geen van hen heb ik echter zo'n uitgesproken zin voor 'objectiviteit' kunnen opmerken als bij de 'Geheimrat'.

Ik hoop, dat deze vluchtige regels de instemming van 'Geheimrat' Friedländer zouden gevonden hebben, als hij ze had kunnen lezen. En ik ben mij volkomen bewust van het geluk in zijn omgeving geleefd te mogen hebben.